

Strandängsfåglar längs nedre Helgeån i Kristianstads Vattenrike 2009 – med jämförelser bakåt i tiden

I våtmarksområdet längs nedre delarna av Helgeån finns stora arealer inlandsstrandängar, närmare 1700 ha, som hävdas genom bete och slåtter. Våtmarksområdet omfattas av den internationella Ramsarkonventionen och ingår också i Biosfärområde Kristianstads Vattenrike.

HANS CRONERT

Strandängarna har ägnats stor uppmärksamhet under de första 20 åren av verksamheten i Vattenriket. Anledningen är främst att de hyser många fågelarter som är beroende av fuktiga betes- eller slåtterhävdade gräsmarker och utgör en unik naturtyp med kulturhistoriska värden. Helgeåns i huvudsak oreglerade vattenregim medför att ängsmarkerna regelbundet översvämmas under vinterhalvåret.

Situationen för de idag mest sällsynta strandängsarterna är prekär. Populationerna av exempelvis rödspov och kärnsnäppa i Skåne och södra Sverige utgör i flera fall randpopulationer som drabbats hårt när populationerna börjat vika i kärnområdena i andra delar av Europa.

I samverkan mellan Kristianstads kommun, Länsstyrelsen i Skåne län, lantbrukare, ideella naturvärden och Världsnaturfonden WWF har sedan börjat av 1990-talet omfattande åtgärder av olika slag genomförts för att restaurera ängsmarkerna och genom olika insatser förbättra möjligheterna för den hävdberoende fågelfaunan.

Hävdareal och hävdintensitet har regelbundet följts upp. Strandängsfågelinventeringen 2009 har samordnats med den heltäckande markhävdkarteringen av Vattenrikets strandängar som utfördes hösten 2008. Hävden hösten 2008 speglade i princip den strandängsmiljö fåglarna mötte våren efter, 2009.

Strandängsfågelinventeringar som täcker större delen av området har utförts 1997, 2003 och 2009. De första åren under 1990-talet inventerades de större strandängsområdena och under senare år har enstaka arter (rödspov och kärnsnäppa) eller lokaler (Håslövs ängar) följts upp årligen.

I denna inventering kommer 2009 års inventeringsresultat att presenteras. Olika jämförelser bakåt i tiden görs för att så långt möjligt spegla utvecklingen i området för olika arter och delområden.

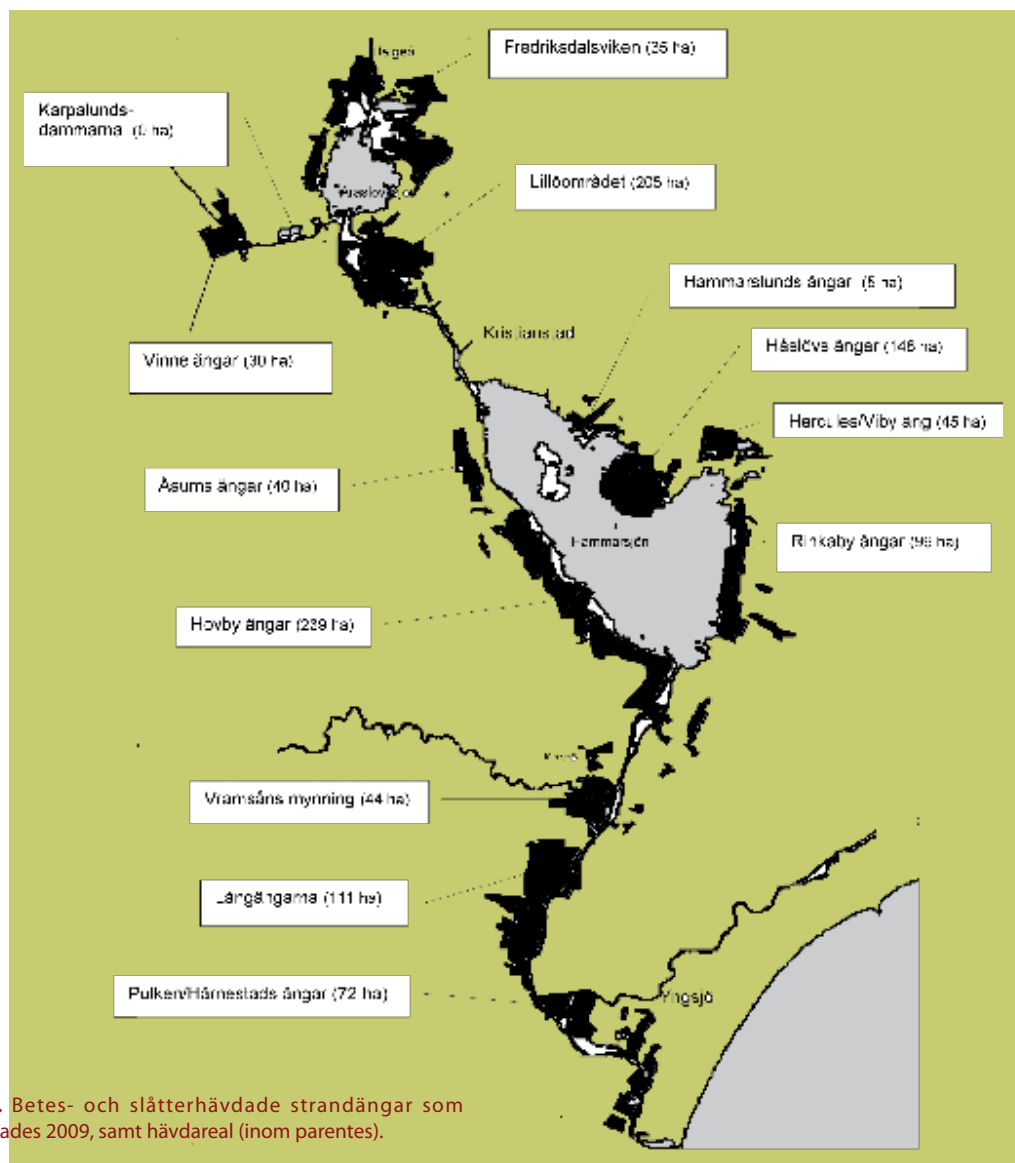
Inventeringen har finansierats genom medel från den Regionala Miljöövervakningen 2009 (*Länsstyrelsen i Skåne län/ Naturvårdsverket*) och Biosfärkontoret, Biosfärområde Kristianstads Vattenrike.

MATERIAL OCH METODER

Inventerade områden

Fyra större och nio mindre strandängsområden samt Karpalundsdamman valdes ut och omfattades av inventeringen. Den totala strandängsarealen på uppgrick till cirka 1070 hektar

vilket arealmässigt motsvarar ca 65 procent av Vattenrikets hävdade strandängar. De fyra större områdena är de områden som erfarenhetsmässigt hyst flest arter och antal par av olika strandängsarter genom åren. De nio övriga områdena är betydligt mindre och uppvisar lägre antal och tätheter av de utvalda arterna.

Figur 1. Betes- och slåtterhävdade strandängar som inventerades 2009, samt hävdareal (inom parentes).

Inventerade arter och metodik

Inventeringen 2009 omfattade 17 arter (sju simänder och tio vadare), nämligen: bläsand, snatterand, kricka, gräsand, stjärtand, årta, skedand, strandskata, tofsvipa, kärnsnäppa, brushane, enkelbeckasin, rödspov, storspov, rödbena, större strandpipare och mindre strandpipare. Samtliga arter utom – gräsand och mindre strandpipare – är i varierande utsträckning beroende eller gynnade av bete och/eller slätter.

Arbetet utfördes i huvudsak enligt metoder beskrivna i Biologiska inventeringsnormer, BIN Fåglar (*Statens Naturvårdsverk 1978*) och enligt Undersökningstypen Övervakning av fåglar på strandängar, ver 1.1 (*Ottvall 2007*). Simänderna inventerades genom parräkning medan vadarna (utom brushanen) inventerades genom revirkartering. På några lokaler har kompletterande boräkning av tofsvipa tillämpats.

För brushanens del räknades förekomsten av hanar vid upprepade tillfällen på enda återstående spelplatsen på Håslövs ängar under de första veckorna i maj. Metoden är osäker, men ger viss fingervisning om antalet häckande honor. Samma metod användes 1990 och 2003, medan det våren 1997 användes en bättre, men avsevärt mer tidskrävande metod, nämligen registrering av antalet brushonor som flyger ut på näringsök eller som varnar för ungar vid kvällsbesök. Metodskillnaden gör att det är osäkert att göra jämförelser med siffrorna från 1997.

Enkelbeckasinen är svår att knyta till avgränsade revir eftersom spelet utförs över stora ytor. Dygnsrhythmen är också annorlunda jämfört med de andra vadarna och den spelar mest intensivt i gryning och skymning. De flesta inventeringsbesöken har

pågått in på förmiddagen, då beckasinerna inte längre spelat maximalt. Revir av enkelbeckasin har därför generellt accepterats vid uttolkningen utifrån en revirindikerande registrering. Vid utvärderingen av övriga revirkarterade arterna krävdes minst två registreringar för att acceptera ett revir, varav minst en med revirindikerande funktion.

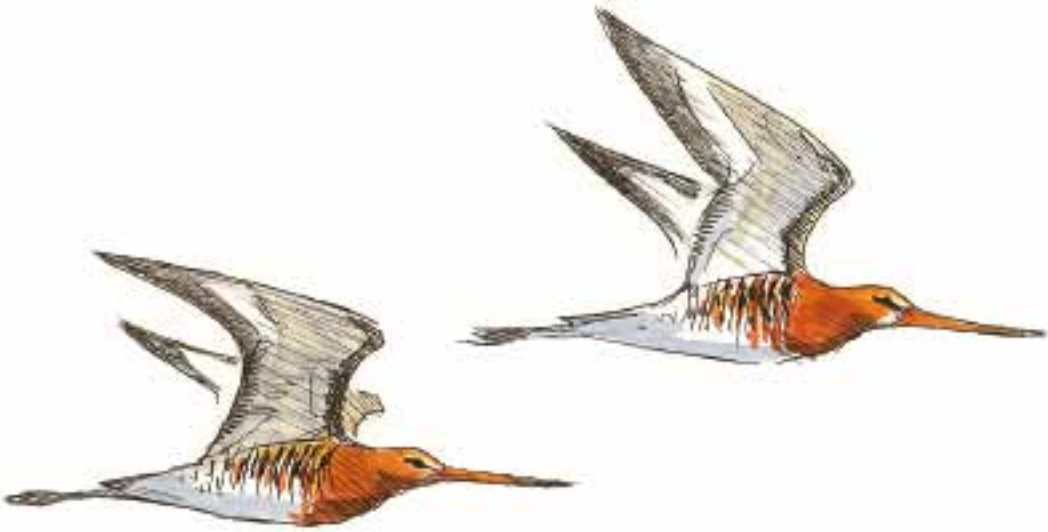
Inventeringen koordinerades av under-tecknad. De fyra största strandängsområdena (Lillöområdet, Håslövs ängar, Hovby ängar och Rinkaby ängar) inventerades av Nils Kjellén, som arvoderats för uppgiften. Nio områden inventerades på ideell basis av medlemmar i Nordöstra Skånes Fågelklubb. Nils Kjellén har tolkat resultaten från de områden han inventerat medan tolkningen av fågelklubbens inventeringsmaterial skett av under-tecknad i samråd med inventerarna.

Tre till fem inventeringsbesök genomfördes under perioden 12 april - 3 juni. Inventeringarna gjordes främst under morgon – förmiddag eller sen eftermiddag – tidig kväll.

Markhävdnen inför häcknings-säsongen 2009

Under hösten 2008 utfördes den fjärde uppföljande inventeringen av hävdstillståndet på slätter och betesmarkerna längs nedre delarna av Helgeån (*Oveson 2009*). De tidigare karteringarna utfördes 1989 (*Magnusson et al 1989*), 1996 (*Wendt-Rasch och Cronert 1996*) och 2002 (*Oveson 2003*). Metodiken bygger på en visuell skattning av den kvarstående vegetationen i slutet av vegetationsperioden.

Resultatet visar att den positiva trenden håller i sig. Ännu mer glädjande är detta mot bakgrund av det elände många lantbrukare

kände efter säsongen 2007, då stora arealer betesmarker och slåttermarker bokstavligt talat slogs ut genom de omfattande översvämningarna som drabbade området mitt i sommaren (*Cronert 2007*).

Inom det område som markhävdkarterades 1989 har den hävdade arealen ökat med nästan 25 procent. Jämfört med förra inventeringen, 2002, har den betes- och slåtterhävdade arealen ökat med 45 hektar. Den sammanlagda arealen hävdad strandängsmark uppgick hösten 2008 till 1660 hektar, med slåtter på 470 hektar och bete på 1190 hektar. Återupptagen hävd, restaurering samt det faktum att betesdjuren gett sig längre ut mot vattnet är de huvudsakliga orsakerna till att arealen ökat.

Andelen välhävdad mark uppgick till 62 procent vilket är den högsta siffra som konstaterats under perioden. Utöver fler betesdjur kan resultatet vara påverkat både av sommaröversvämningen 2007 och ett allt mer intensivt gåsbete. En alltför intensiv hävd kan påverka häckningsmiljön för strandängens fåglar negativt.

Vädervåren och torra vårens konsekvenser för strandängens fåglar

Vårvintern och våren 2009 var mycket torr. Under perioden januari till mars föll det bara 42 millimeter och snötillgången var mycket begränsad i Helgeåns avrinningsområde. Det resulterade i begränsade flöden och låga vattenståndsnivåer i Helgeån. Vattenståndet, som normala vintrar brukar kan ligga mellan 1 och 1,5 meter över havet (mätt i Helgeån vid Barbacka i Kristianstad) översteg bara halvmeteren under några dagar i januari och i början av mars (med högstanivå på 0,56 meter över havet). Kring den 20 april var nivån nere på havets nivå och under hela maj pendlade vattenståndet mellan -0,12 och +0,14 meter över havet.

Även under 2003 var våren extremt torr och med långa perioder under den tidiga våren med vattennivåer kring havsyttnivå (*Cronert och Lindblad 2004*) medan våren 1997 var mer normal, med ett vattenstånd kring +0,8 meter över havet i början av mars och nivåer pendlande mellan +0,25 och 0,6 meter över havet under april-maj (*Cronert och Lindblad 1998*).

Den torra vårens konsekvenser för strandängens fåglar är uppenbar och frånvaron av översvämmade strandängar innebär flera negativa konsekvenser för strandängens häckande och rastande änder och vadare. Den fysiska frånvaron av vatten innebär att tillgången på lämpliga habitat för simänder minskar drastiskt. Frånvaron av översvämningar och därav grunda vattensamlingar, innebär också att tillgången på föda på strandängen minskar drastiskt. De grunda vattensamlingarna utgör barnkammare för en mängd semiakvatiska och limniska ryggradslösa djur, som aktiveras inom eller attraheras till översvämningarna. Fröer som fallit ner på marken flyter upp och blir tillgängliga för änder när vattnet stiger upp på strandängen, något som mera normala vårens driftvallar av vegetation brukar vittna om.

RESULTAT OCH DISKUSSION

Häckande strandängsfåglar: artvis genomgång

I *tabell 1* och den efterföljande texten redovisas det bedömda antalet par under 2009, fördelat på de 13 strandängsområden som inventerades. I *tabell 2 och 3*, samt *figur 2 och 3*, har en jämförelse gjorts mellan sju strandängsområden för vilka det finns data från de nästan 20 år som gått sedan arbetet med att förbättra strandängarna påbörjades. 1990 kan betraktas som ett startår, det vill säga innan några insatser och åtgärder vidtagits. Jämförelser har för flera arter gjorts med beståndsutvecklingen på havsstrandängarna inom Vellinge kommun i sydvästra Skåne 1997-2009 (*Karlsson och Ehnborn 2009*), havsstrandängarna i västra Skåne och

Tabell 1. Antal par av olika arter samt hävdareal inom de olika inventerade strandängsområdena 2009.

	FREDRIKS- DALSVIKEN OMRÅDET	LILLO- ÅNGAR	ÅSUMS ÅNGAR	HOVBY ÅNGAR	RINKABY ÅNGAR	HÄSLÖVS ÅNGAR	HERCULES/ VIBY ÄNG	HAMMARS- LUND	VRAMSÅNS MYNNING	LÄNG- ÅNGARNA	PULKEN	VINNO ÅNGAR	KARPA- LUND	TOTALT 2009
HÄVDAREAL (HEKTAR)	35	205	40	239	99	148	45	5	44	111	72	30	0	1072
KRICKA		5		6	2	5		2			2		3	25
SNATTERAND		1					1							2
GRÄSAND	4	10	2	11	11	10	5	6	1		4	4	6	74
STJÄRTAND					1									1
ÅRTA		1			1						1			3
SKEDAND		9		2	3	7		2			2		2	27
STRANDSKATA		1		2	1	1						1		6
TOFSVIPA	5	69	13	36	20	43	2		7	3	15	8		221
KÄRRSNÄPPA						1								1
BRUSHANE						5								5
ENKELBECKASIN	2	11	1	23	12	16	4	3	13	6	5	5	1	102
RÖDSPOV		5		9		14								28
STORSPOV	1	4	1	8	5	3	1		2	3	2	3		33
RÖDBENA	2	13	1	14	13	12	1		4	3	6	3	1	73
STÖRRE STRANDPIPARE					1									1
MINDRE STRANDPIPARE		2												2
TOTALT	14	131	18	111	70	117	14	13	27	15	37	24	13	604
PAR/10 HEKTAR (ÄNDER)	1,1	1,3	0,5	0,8	1,8	1	1,3	20	0,2	0	1,2	1,3	-	
PAR/10 HEKTAR (VADARE)	2,8	5	4	3,8		6,9	1,8	0,6	10	1,4	3,9	6,7	-	
ANTAL ARTER ÄNDER/VADARE	1/4	5/6	1/4	2/6	5/6	3/8	2/4	3/2	1/4	1/5	4/4	1/5	-	

Halland (*Flodin m fl 2008*), Ölands sjömarker 1988-2008 (*Wallin et. al 2009*) och den nationella trenden sett över ett tio- respektive trettioårsperspektiv (*Ottvall et. al 2008*).

Gräsand *Anas platyrhynchos*: 74 par. Arten är inte speciellt knuten till strandängen, utan denna utgör en av många biotoper som gräsanden nyttjar. Efter en uppgång

Tabell 2 och figur 2. Utvecklingen 1990-2009 för simänder inom sju strandängsområden längs nedre Helgeån (Lillöområdet, Åsums ängar, Hovby ängar, Rinkaby ängar, Håslövs ängar, Vramsåns mynning och Pulken/Härnests ängar). Procentuell förändring för respektive period i kolumnerna längst till höger.

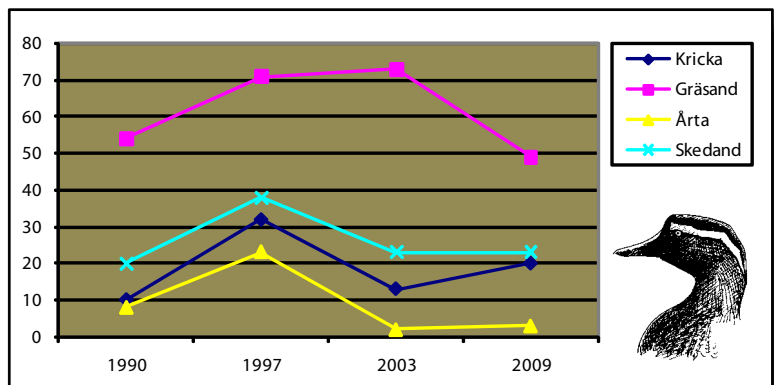
	1990	1997	2003	2009	1990-1997	1997-2009	1990-2009
Kricka	10	32	13	20	220%	-38%	100%
Gräsand	54	71	73	49	31%	-31%	9%
Årta	8	23	2	3	188%	-87%	-63%
Skedand	20	38	23	23	90%	-39%	15%

Bläsand *Anas penelope*: Inga par noterade. Genomsträckande bläsänder ses ofta i början av inventeringarna och enstaka par eller individer kan dröja sig kvar. Det är svårt att konstatera häckning.

Kricka *Anas crecca*: 25 par. Krickan är mycket svårinventerad i de aktuella biotoperna och det är svårt att skilja ifrån sena flyttare. Med reservation för denna osäkerhet verkar långtidstrenden stabil eller möjligen svagt ökande även om arten uppvisade en topp den blötare våren 1997. På Ölands sjömarker finns en klar ökning medan den nationella trenden är svagt negativ under den senaste tioårsperioden.

under 1990-talet har under 2000-talet en minskning skett igen. På Ölands sjömarker har gräsanden ökat mellan 1988 och 2008, medan den nationella trenden är stabil, men varierande, över tiden.

Stjärtand (*Anas acuta*): 1 par vid Rinkaby ängar. Arten är svårinventerad. Den uppträ-

Snatterand *Anas strepera*: 2 par, det ena på Lillöområdet och det andra vid Hercules/Viby äng. Snatteranden är inte någon typisk strandängsart, men förekommer ibland i strandängens ”blå bärd” och vid kontakter mellan strandängen och sjön.

der regelbundet under vårflyttningen och enstaka par uppträder under längre period, vilket antyder att häckning kan förekomma även om mycket få konstaterade häckningar gjorts.

Årta *Anas querquedula*: 3 par. Antalet par har minskat kraftigt efter toppåret 1997, då det inom de sju redovisade områdena fanns 23 par. Arten är efemär i sin karaktär och reagerar starkt på mer eller mindre tillfälliga förekomster av grunda vattenmiljöer. Det är möjligt, men känns ändå inte så troligt att hela förklaringen ligger i att 1997 var en blöt vår med många lämpliga översvämningssområden och att inventeringstillfällena under 2000-talet varit så torra.

Ölands sjömarker visar samma tendens med en topp 1998 och sedan en minskning, om ej så dramatisk. Ur nationellt perspektiv uppvisar arten inga trender.

Skedand *Anas clypeata*: 27 par. Över hela perioden verkar arten stabil eller något ökande. Liksom för övriga änder var 1997

ett toppår. Från en rejäl ökning under 1990-talet har antalet gått tillbaka något. Ölands sjömarker uppvisar en precis motsatt trend, med minskning i slutet av 1990-talet och en ökning igen. Nationellt uppvisar arten inga trender vare sig i trettio- eller tioårs-perspektiv.

Strandskata *Haematopus ostralegus*: 6 par. Strandskatan finns på flera platser i anslutning till våtmarksområdet. Arten är ingen typisk inlandsstrandängsart. Boet finns ofta på omkringliggande åkermark, medan de adulta fåglarna regelmässigt utnyttjar strandängen för födosök.

Tofsvipa *Vanellus vanellus*: 221 par. I de sju strandängsområdena ökade arten från 162 par 1990 och nådde en topp 2003 med 360

Årtan har på senare år minskat kraftigt inom inventeringsområdet men visar nationellt inga trender. foto john larsen

Tabell 3 och figur 3. Utvecklingen 1990-2009 för vadare inom sju strandängsområden längs nedre Helgeån (Lillöområdet, Åsums ängar, Hovby ängar, Rinkaby ängar, Håslövs ängar, Vramsåns mynning och Pulken/Härnests ängar). I figur 3 är tofsvipans antal dividerat med tio för att få med den i samma diagram som övriga vadarter. Procentuell förändring för respektive period i kolumnerna längst till höger.

*1997 användes en annorlunda inventeringsperiod jämfört med förra år, se arttexten.

	1990	1997	2003	2009	1990-1997	1997-2009	1990-2009
Tofsvipa	162	336	360	203	107%	-40%	25%
Kärrensnäppa	6	12	7	1	100%	-92%	-83%
Brushane	35	36*	18	5	3%	-86%	-86%
Rödspov	51	63	54	28	24%	-56%	-45%
Storspov	32	44	37	25	38%	-43%	-22%
Rödbena	73	105	84	63	44%	-40%	-14%

par. Därefter har en kraftig tillbakagång skett igen. Arten har repat sig något mellan 2008 och 2009, möjligen som ett resultat av vegetationens återhämtning efter översvämningen 2007.

Tofsvipan är beroende av att strandängen är välhävdad och arten svarade starkt på de omfattande restaureringsinsatserna på Håslövs ängar i början av 1990-talet. Se figur 4 där inventeringsresultat från 1949 till 2009 presenteras.

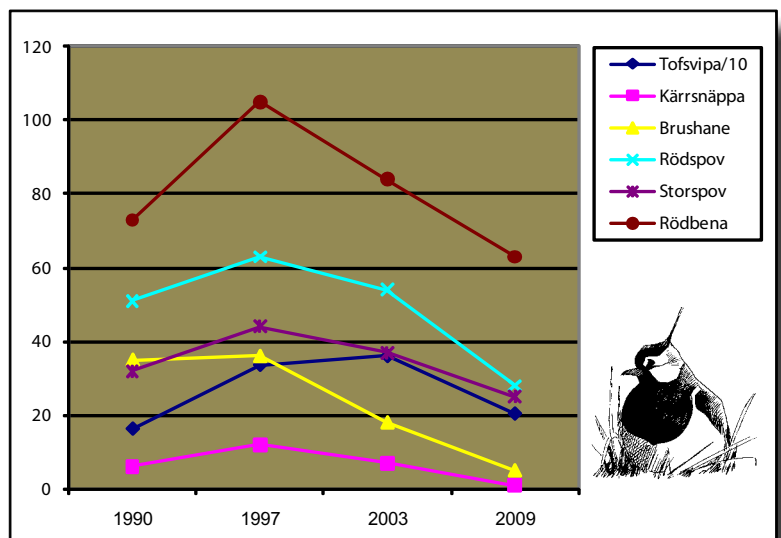
På havsstrandängarna i sydvästra Skåne har arten minskat kraftigt under den senaste tioårsperioden medan Ölands sjömarker uppvisar en tydlig uppgång mellan 1988 och 2008.

Kärrensnäppa *Calidris alpina schinzii*: 1 par. Den sydliga rasen av kärrensnäppa är snart utgången som inlandshäckare i Sverige och som häckfågel på Vattenrikets strandängar. Bara en revirhävande fågel regist-

rerades på Håslövs ängar 2009.

I början av 1990-talet fanns arten på Håslövs ängar, Hovby ängar och Lillöområdet. Sedan 2003, då arten noterades med 7 par, fördelade på Håslövs ängar 3 par och Hovby ängar 4 par, så har arten nu också försvunnit från den sistnämnda lokalen.

Trenden är lika dyster på Öland, Gotland, sydvästra Skåne och Västkusten. Av det tidigare beståndet längs den nordost-

skånska skärgårdskusten återstår numera bara något enstaka par.

Brushane *Philomachus pugnax*: 5 ”par”. Brushanen är svårinventerad (se under ”Metoder”). Under 1990, 2003 och 2009 användes den jämfört med 1997 enklare, men osäkrare metoden att registrera fåglar främst på kända spelplatser. Metodskillnaden gör en jämförelse med 1997 osäker. Dock är minskningen entydig. Från 1990-talet har en snabb tillbakagång skett. Från att ha funnits på Lillöområdet, Hovby ängar och Håslövs ängar finns nu bara en liten spillra kvar på den sistnämnda lokalen.

Den kraftiga tillbakagången är densamma i övriga områden i södra Sverige där arten finns kvar, främst Öland och Gotland. Ännu mer alarmerande är att trenden är densamma, om än inte lika stark i de mer ursprungliga häckningsområdena i norra Skandinavien (Larsen 2006, Öien 2009). Mycket talar för att arten har problem under flyttningen eller i övervintringsområdena i Västafrika.

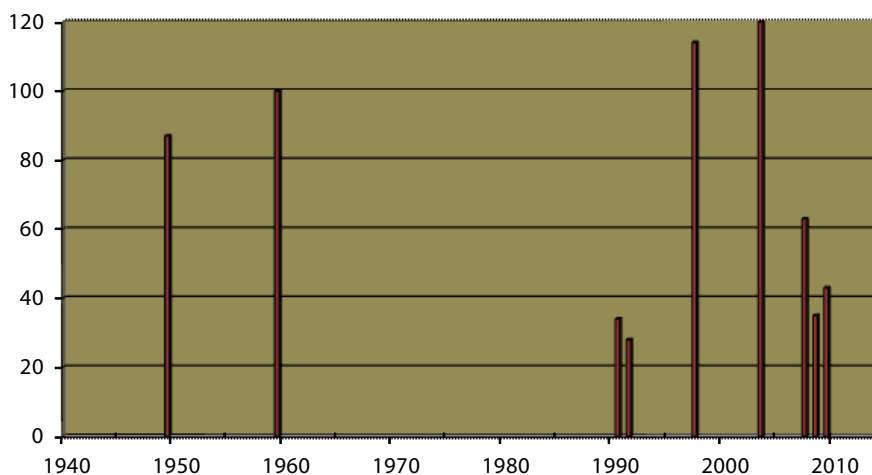
Enkelbeckasin *Gallinago gallinago*: 102 par. Mycket svårinventerad art (se under ”Metoder”) varför någon sammanställning för de sju jämförda områdena inte har gjorts. För de enskilda områden där data finns och sammanställning gjorts, finns tendenser till att arten minskar från 1997 och framåt.

Sett över en 20-årsperiod minskar arten på Öland medan den nationella trenden har skiftat, från en minskning över en 30-årsperiod till en ökning den senaste 10-årsperioden. Arten ställer inte så höga krav på hävden. Däremot kräver den blötare miljöer och påverkas säkert negativt under torra år.

Rödspov *Limosa limosa*: 28 par. Från en ”bottennivå” med 35-40 par i slutet av 1980-talet hämtade arten sig bra och nådde ett maximum 1997 med ca 65 par. Därefter har den åter minskat starkt. Minskningen över hela perioden 1990 till 2009 uppgick till 45 procent och mellan 1997 och 2009 till 56 procent.

Från 1968 och framåt finns heltäckande inventeringar och i början fanns arten med

Figur 4. Tofsvipan på Håslövs ängar mellan 1949 och 2009.

94 par längs nedre Helgeån. Därefter minskade den med nästan två tredjedelar i slutet av 1980-talet. Efter restaureringsinsatserna i början av 1990-talet ökade arten, för att nu åter följa den generella minskningstrenden i övriga Sverige och i de stora bestånden i nordvästra Europa (*Burfield och van Bommel 2004*). Figur 5 (*sammanställning i Ottvall et al 2009*). Det skulle ha varit intressant att ha tillgång till heltäckande siffror från längre tid tillbaka.

De olika strandängsområdena visar olika mönster och omfattning för rödspovens minskning. Även om arten är ortstrogen visar bland annat ringmärkning att delområdena kan fungera som ”kommunicerande

kärl” och fåglar kan flytta mellan lokaler om vattenstånds- eller hävdsituationen tillfälligt inte är tillfredställande på ”hemmalokalen”.

Studerar vi Håslövs ängar där siffror finns från 1945 och framåt, ser man att arten kan variera ganska mycket över tiden. Den ökade kraftigt i slutet av 1950-talet och höll sig sedan mellan 25 och 35 par under 1960- och 70-talen. Därefter skedde en kraftig minskning. Efter de omfattande restaureringsinsatserna på Håslövs ängar 1989-1990 skedde en snabb återhämtning som nådde sin kulmen 2003. Från 2003 har det varit fritt fall med ny bottennivå 2008. Mellan 2008 och 2009 har den repat sig något, möjligen som ett resultat av vegeta-

Endast 28 par rödspov häckade inom Vattenriket 2009.

foto *john larsen*

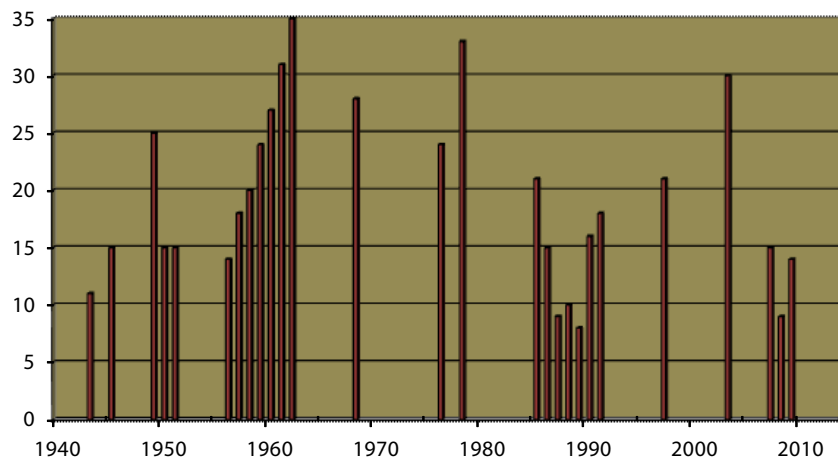
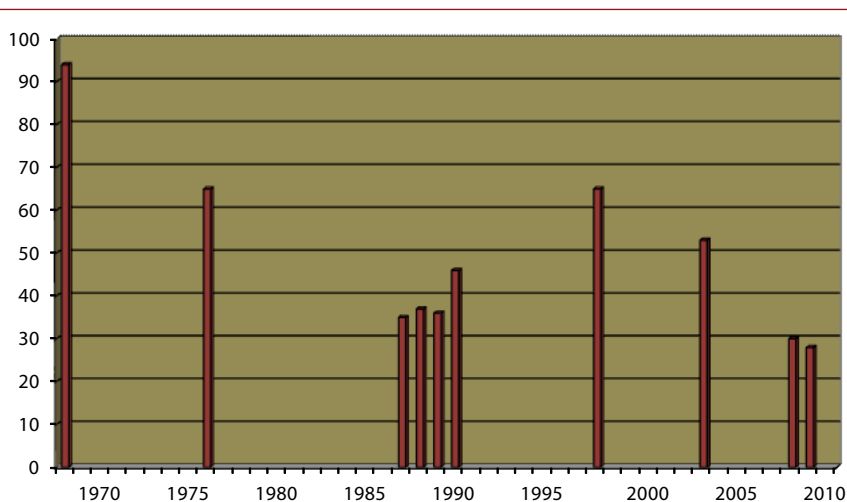
tionens återhämtning efter översvämningen 2007.

På Hovby ängar har rödspoven, liksom på Håslövs ängar, minskat kraftigt, från 23 par 1997 till 9 par 2009. Den kraftigaste minskningen uppvisar Rinkaby ängar där arten, från att ha haft en topp med 10 par 1997, nu är helt försvunnit. På Lillöområdet slutligen har arten inte haft någon uppgång under 1990-talet, utan har sakta minskat hela 20-årsperioden, från 9 par 1990 till 5 par 2009.

Under 20-årsperioden 1988-2008 minskade arten med 65 procent på Ölands sjömarker. Med nuvarande minskningstakt bedöms arten vara utgången från Öland inom 10-15 år. På Gotland har minskningen varit ännu starkare, med 75 procent minskning mellan 1996 och 2006 (Johansson et. al 2007).

Storspov *Numenius arquata*: 33 par. Storspoven har stora revir och i bland kan revircentrum och boplats

ligga på omkringliggande åkermark, medan strandängen är ett flitigt utnyttjat födosöksområde för både gamla fåglar och ungfågellikar. Efter en ökning mellan 1990 och 1997 sker en tydlig tillbakagång. Sett över hela perioden uppgår minskningen till cirka 20 procent medan raset mellan 1997 och 2009 var så stort som 40 procent. Största minskningen har skett på Håslövs ängar, från 8 till 3 par mellan 1997 och 2003. Frågan är om den intensivare hävden och gåsbetet bidragit. Mellan 1988 och 2008

Figur 5. Rödspovspar längs nedre Helgeån 1968-2009.

Figur 6. Häckande par på Håslövsängar 1943-2009.

minskade storspoven på de öländska sjömarkerna med nio procent. Under senare år har minskningen planat ut. På öländska alvaret har minskningen varit oerhörd kraftig och arten minskade 85 procent mellan 1982 och 1999 (*Ålind 1997, Ålind och Lindell 2001*).

Rödbena *Tringa totanus*: 73 par. Rödbenan är den efter tofsvipan och enkelbeckasinen vanligaste vadarfågeln på strandängarna längs nedre Helgeån. Den föredrar områden med beteshävd framför slätter. Även om hävden försämras, brukar rödbenan finnas kvar så länge det finns tillgång till mindre vattensamlingar under häcknings-säsongen. Frånvaron av eller de begränsade översvämningarna under 2003 och 2009 kan ha bidragit till färre vattensamlingar och sämre förutsättningar för bland annat rödbenan.

Precis som rödspoven och storspoven hade rödbenan en topp 1997 för att sedan minska kontinuerligt. Över hela perioden är minskningen drygt 10 procent och mellan 1997 och 2009 uppgår minskningen till 40 procent.

Sammanfattning, slutsatser och rekommendationer

Det ser onekligen dystert ut för många av våra strandängsfåglar. Kärrsnäppan är i det närmaste borta, brushanen står på tur och rödspoven kan kanske hålla sig kvar ytterligare en tid. Sammanfattningsvis kan konstateras att flera strandängsknutna fåglar uppvisar små eller vikande populationer i våtmarkerna längs nedre Helgeån. Detta trots att omfattande insatser gjorts och vi inte sedan lång tid tillbaka haft så stora och väl hävdade strandängsarealer som nu. Orsakssambanden känns i vissa fall självklara, exempelvis att vi haft många år med begrän-

sade översvämningar och att stora delar av strandängens vegetation slogs ut i samband med sommaröversvämningen 2007.

Mer osäkert är konsekvensen av ett mer intensivt bete till följd av mindre betesareal efter översvämningen. Hur påverkar det kraftiga grågåsbetet, som resulterat i bitvis väldigt kortsnaggade betesmarker inför ägg-läggningens början, och slätterängar som inte växer till sig förrän flera veckor senare än normalt (om de överhuvudtaget återhämtar sig efter gåsbetet i april-juni)? Det sker predation av räv, grävling, kråkor, korpar, glador, kärrhökar med mera, men hur påverkar det framkläckningen av äggkullar och produktionen av flygga ungar?

Aspekterna är många och det som var uppenbart och självklart när de omfattande restaureringsinsatserna påbörjades längs åar och sjöstränder i våra mest namnkunniga slättsjöområden på 1980- och 1990-talet är inte detta längre. Då var fokus inriktat på att bromsa igenväxningen med högorter, vass och vide och att förbättra den svaga beteshävden på de ytor som fortfarande var i hävd.

Frågeställningarna kring strandängen och dess fågelfauna är mycket komplexa och beroende av en lång rad faktorer med sin grund i både lokala, regionala och internationella förhållanden.

Alla vi, som ideellt eller på myndighetsnivå, är engagerade i arbetet med att restaurera, nyskapa, bevara och sköta dessa kulturskapade miljöer med rötter långt bak i tiden, behöver bättre vägledning. En angelägen uppgift och en utmaning för den tillämpade natur- och viltvårdsforskningen är att öka, sammanfatta och tillgängliggöra kunskapen när det gäller;

- beståndsförändringar för olika arter/art-

grupper, hur den samvarierar med andra delar av Europa och hur den eventuellt samvarierar med förändringar på rast-, sträck- och övervintringslokaler.

- vad som sker under icke häckningstid. Många av Vattenrikets fåglar är långdistansflyttare och övervintrar i våtmarksområden i Sahelzonen i tropiska Västafrika där trycket från en ökad befolkning, överutnyttjande av markerna, förändrade väderförhållanden, dammbyggnadsprojekt med mera utgör hot fågelfaunan.
- inverkan av betesintensitet, hävdform (bete, slåtter, slåtter med efterbete). Frågan

har diskuterats mycket genom åren (*se bl a i Alexandersson m fl 1986, Cronert 1992, Widemo 2007 och Olsson 2008*)

- gåsbetetryckets eventuella betydelse, där signaler finns om senareläggning av äggkullar med negativa konsekvenser vid Tipperne, på västra Jylland (*Thorup muntl.*), och även andra konsekvenser skulle kunna uppstå, som förändrat val av boplats, risk för trampskador på ägg och förändrad tillgång på lämplig vadarföda (*diskuterat i Cronert 2008*).
- Predationens omfattning och vad som styr förekomsten av predatorer på eller i anslutning

Det ser onekligen dystert ut för många av våra strandängsfåglar. Storspoven har mellan 1997 och 2009 minskat med så mycket som 40 procent längs nedre Helgeån.

foto mikael arinder/skånska bilder

till strandängsområden och i odlingslandskapet generellt. Predationsfrågorna diskuteras mycket nu och omfattande studier har

minskar eller för en tynande tillvaro och våra strandängsfåglar ofta är randpopulationer till populationer där även kärnbeståndet sviktar.

Mycket talar för att brushanen har problem under flyttningen eller i övervintringsområdena i Västafrika. *foto john larsen*

gjorts internationellt och pågått ett sedan ett par år på Öland (*Ottvall 2009*).

- konkreta frågeställningar gäller vilka möjligheter som finns och vilka förväntningar vi skall ha på att kunna återfå de mest "exklusiva" arterna (brushane, kärnsnäppa, rödspov) till lokaler de tidigare funnits på eller att få populationerna att öka i till exempel Vattenriket, när övriga närbelägna bestånd

Förhoppningsvis kommer flera av dessa frågor att belysas i den kunskapssammansättning som tas fram av Fredrik Widemo, Svenska Jägarförbundet och Richard Ottvall, Lunds Universitet (finansierad av Naturvårdsverket).

På lokal nivå, i Vattenrikets strandängar, skulle det naturligtvis vara intressant att öka kunskapen om hur vattenregimen under

häckningsperioden inverkar på etablering, häckningsgenomförande och häckningsframgång hos olika arter. Detsamma gäller predationens omfattning och effekterna av denna. En randkommentar från inventeringen 2009 signalerade att det fanns betydligt fler vipungar som kläckte fram på Isternäset, Lillöområdet än på Håslövs ängar (*Kjellén muntl.*). Anledningen till skillnaden vet vi ingenting om, men man kan förmoda att predationen spelar in.

Med de fågelinventeringar som genomförts och de markhävdkarteringar som utförts hösten innan (digitaliserade 2002 och 2008) skulle det också finnas möjlighet att analysera förekomst av vadare och ställa den mot hävdform, hävdintensitet och förekomst av blå bård och trampad dy.

En återkolonisation av växtligheten sker nu successivt inom de delar av strandängen som där gräs- och örter skadades eller helt dog ut i samband med översvämningen 2007. Hur snabbt det går och hur snabbt evertebratfaunan återhämtar sig vet vi ingenting om.

Det är viktigt med en fortsatt god förvaltning av återstående strandängsområden i Kristianstads Vattenrike, Skåne och övriga delar av norra Europa. Strandängarna har fortfarande stor betydelse som häcklokal för många hävdberoende arter. De är också viktiga som rastmiljöer för fåglar som flyttar genom landet mellan häckningsområden i norr och övervintringsområden i söder. I flera fall finns en intressant flora och slutligen utgör de kulturhistoriska årsringar i landskapet, väl värda att bevara för framtiden.

Skötselplanerna för strandängsreservaten i Vattenriket föreslår återkommande heltäckande markhävdkarteringar och fågelin-

venteringar omkring vart femte år. Denna ambition känns rimlig och möjligen kan intervallet utsträckas med några år. Dock är det viktigt att några områden inventeras årligen för att dels följa den fortsatta generella utvecklingen, men också för att fånga upp mellanårsvariationer i fråga om fågel förekomst, översvämningsförhållanden och andra årsmånsrelaterade faktorer. Det är viktig kunskap att samla in till stöd för utvärderingen av de mer omfattande inventeringarna som görs med längre mellanrum.

Tack

Utan inventerarnas idoga arbete på de stora strandängsytorerna hade det inte gått att få fram några resultat. Därför ett stort tack till Nils Kjellén, som åtog sig uppdraget att inventera de största och svåraste områdena. Ett varmt tack också till de medlemmar i Nordöstra Skånes Fågelklubb, utan vars ideella insatser den i det närmaste heltäckande bilden inte skulle erhållits – Anders Linus Larsson, Thomas Lindblad, Jan Linder, Christer Neideman, Ulf Sjölin och Evert Valfridsson.

Ett stort tack också till Greger Flyckt, Thomas Lindblad, Karin Magntorn och Roine Strandberg som lämnat värdefulla synpunkter på manuskriptet.

Referenser

- Alexandersson, H., Ekstam, U. och Forshed, N. 1986. *Stränder vid fågelsjöar*. Naturvårdsverket och LTs förlag.
- Burfield, I. och van Bommel, F. *Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status*. Cambridge, UK. BirdLife International. Bird Life Conservation Series No. 12.
- Cronert, H. 1992. *Slätter, bete eller slätter med efterbete*

– vilket gynnar vadarna bäst? Världsnaturfondens våtmarkskonferens 1992. Stencil.

Cronert, H. & Lindblad, T. 1992. *Inventering av sex strandängar inom nedre Helgeåns våtmarksområde våren 1990*. Medd. nr 3 från Nedre Helgeåns Fågelstation. SPOVEN 1992 nr 1 s 3-18.

Cronert, H och Lindblad, T. 1998. *Häckande simänder och vadare på strandängarna i Kristianstads Vattenrike. Resultat från en inventering våren 1997*. Medd. nr 20 från Nedre Helgeåns Fågelstation, ANSER 37:89-102.

Cronert, H. och Lindblad, T. 2004. *Strandängsinventering längs nedre Helgeån i Kristianstads Vattenrike våren 2003*. ANSER 2/04, s 65-78.

Cronert, H. 2007. PM 2007-09-12. *Sammanfattning av konsekvenserna av de översvämningar som drabbat strandängarna längs nedre Helgeån i Biosfärområde Kristianstads Vattenrike*.

Cronert, H. 2008. *Håslövs ängar – inventering av hävdberoende vadare och änder våren 2007*. ANSER 2008:01

Flodin, L.-Å., Green, M. och Ottvall, R. 2008. *Häckande fåglar på havsstrandängar i Halland och västra Skåne 2007*. Länsstyrelserna i Skåne och Hallands län.

Johansson, T., Hedgren, S., Kolehamainen, T. och Tydén, L. *Återinventering 2006 av häckande fåglar på gotländska strandängar*. Länsstyrelsen i Gotlands län, Rapporter om natur och miljö – 2007:17.

Karlsson, L. och Ehnbo, S. 2009. *Inventering av häckande kustfåglar och övervakning av fågelskyddsområden i Vellinge kommun 2009*. Medd. fr. Falsterbo Fågelstation. Länsstyrelsen i Skåne län.

Larsen, B. H. 2006. *Brushane – en kandidat till den nya rödlista*. Vår Fuglefauna 29, nr 2.

Magnusson, S-E., Andersson, J. & Vägren, G. 1989. *Markhävdkartering 1989*. Helgeåns nedre vattenområde från Torsbro till havet. Soven, supplement nr 1. Nordöstra Skånes Fågelklubb och Kristianstads Vattenrike.

Naturvårdsverket 1978. *Biologiska inventeringsnormer, BIN Fåglar*. Stockholm.

Olsson, R.(red.). 2008. *Mångfaldsmarker. Naturbetesmarker – en värdefull resurs*. HagmarksMistral Centrum för Biologisk mångfald.

Ottvall, R. 2007. *Undersökningstyp: Övervakning av fåglar på strandängar, ver 1.1* (ej slutligt antagen). Handbok för miljöövervakning. Undersökningstyp. Naturvårdsverket.

Ottvall, R., Edenius, L., Elmberg, J., Engström, H., Green, M., Holmqvist, N., Lindström, Å., Tjernberg, M. och Pärt, T. 2008. *Populationstrender för fågelarter som häckar i Sverige*. Naturvårdsverket, rapport 5813.

Oveson, P. 2003. *Markhävdkartering 2002 hävdstillståndet på betesmarker och slätterängar inom Nedre Helgeåns våtmarksområde i Kristianstads Vattenrike*. Länsstyrelsen i Skåne län, Kristianstads kommun, Högskolan i Kristianstad.

Oveson, P. 2009. *Markhävdkartering 2008 hävdstillståndet på betesmarker och slätterängar inom nedre Helgeåns våtmarksområde i Kristianstads Vattenrike*. Länsstyrelsen i Skåne län. Biosfärkontoret, Kristianstads Vattenrike. Vattenriket i fokus 2009:5.

Wallin, M., Wallin, K. och Truvé, J. 2009. *Fågelfaunan på Ölands sjömarker – inventeringar 1988-2008*. Svensk Naturförvaltning. Länsstyrelsen i Kalmar län.

Wendt-Rasch, L. & Cronert, H. 1996. *Markhävdkartering 1996. Helgeåns nedre vattenområde i Kristianstads Vattenrike*. Soven, supplement nr 5. Länsstyrelsen i Kristianstads län och Ekomuseum, Kristianstads Vattenrike, Kristianstads kommun.

Widemo, F. 2007. *Nya rön om skötsel av strandängar*. Rekommendationer framtagna på uppdrag av Svenska Jägarsällskapet.

Ålind, P. 1997. *Vart har Stora Alvarets vadare tagit vägen?* Calidris 26:81-103.

Ålind, P. och Lindell, L. 2001. *Häckande fåglar på Stora Alvaret 1999*. Calidris 30:32-47.

Öien, I.J. *Fjellmyrenes fjärkleddes ridder er i tröbbel*. Vår Fuglefauna 32, nr 1.

HANS CRONERT

Naturvård C4 Teknik
Länsstyrelsen i Skåne län
Biosfärområde Kristianstads
Vattenrike

hans.cronert@kristianstad.se